

Ненад ПЕРОШЕВИЋ*

РАЗВОЈ ИНДУСТРИЈЕ ПИВА У НИКШИЋУ (1896-1956)

Оснивање Црногорске пиваре „Оногшт“ 1896. године и Прве никшићке штедионице 1901. године представљају зачетак индустријског и банковног капитала и, уједно, преломан корак у даљем развоју привреде и друштвених односа у Никшићу.¹ Црногорску пивару „Оногшт“ основао је Вуко Кривокапић, који је неколико година радио у једној пивари у Сарајеву.² Овај, за оно вријеме, доста ризичан подухват подржао је Вуков отац Јанко, имућни домаћин, који му је дао своје имање, на коме је до почетка 1896. изграђена прва пивара у Црној Гори. Претходно су (1894), Кривокапићи као одани пријатељи двора, тражили и добили сагласност од књаза Николе за подизање фабрике „бире“ у Никшићу.³

Пиварска постројења набављена су у Трсту, за релативно скромну новчану суму од 1.400 фиорина (1895), а нешто касније 600 мањих и 20 већих буради и 4.000 пивских боца. Да би стручни дио посла био ваљано обављен ангажован је пиварски мајстор Фабијан Шегавчић, који је стручно знање стекао у Бечу.⁴ Пошто је пивара ипак била саграђена на

* Аутор је асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ В. Шакотић, *Никшић у књажевини (краљевини) Црној Гори*, Никшић 1996, 147.

² Оногшт је ранији назив (готског поријекла) средњевјековног града Никшића, насталог на темељима Анагастума. Мада се у Хроници попа Дукљанина (Барском родослову) име Оногшт спомиње у X вијеку, оно је још старије, постало је неку стотину година раније. Б. Храбак, *Никшић до почетка XIX века*, Београд 1997, 17-18; П. Шобајић, *Никшић-Оногшт*, Београд 1938, 12-13, 22-25.

³ В. Шакотић, н.д., 147; Државни архив Црне Горе Архивско одељење Никшић (у даљем тексту: ДАЦГ.АОН), ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. С, О развоју пиварства у Црној Гори, док. бр. 35.

⁴ Исте године, у сјеверном дијелу Старе вароши положен је камен-темељац зграде Црногорске пиваре „Оногшт“. В. Шакотић, н.д., 147-148.

⁴ Исто, 148.

примитиван начин, то је производња обављана ручним радом. Тако су двије основне радње (кување и хлађење пива) вршене на једноставан начин: кување налагањем дрвета под обичан казан нешто веће запремине, а хлађење пива у подруму вршено је ледом који је зими прикупљен. Иако су се Црногорци у почетку тешко привикавали на пиво као на пиће које је укусом „грко“, ипак је потрошња почела узимати маха па су се послови ове пиваре из године у годину увећавали и развијали.⁵ Томе је погодовала одлука књаза Николе да се Вуко Кривокапић ослободи од обавезе плаћања таксе на произведено пиво, увозни материјал и опрему неопходних за производњу у периоду од десет година, почев од Ђурђевдана 1896. У мају 1898. из Прага су стигла два стручњака за производњу пива Адолф Јанауш и Адолф Швехла, које је у Никшић упутио чешки публициста Јозеф Холечек, који је у рату 1876-1878. пратио црногорску војску и о њеном ратовању објављивао дописе у чешким листовима. Ова два стручњака су за кратко вријеме унаприједили процес производње пива. Када је књаз Никола, у пратњи престолонаследника Данила и војводе Петра Вукотића, у мају 1898. посјетио пивару, изразио је Вуку Кривокапићу „високо задовољство“ због затеченог стања у пивари „Оногшт“. У јуну 1900. књаз је одликовао Вука Кривокапића Златном медаљом за ревност. Кривокапићу је ово признање дато за успјешно обављен посао око отварања пиваре и постигнути успјех у раду.⁶

Због непредвиђених тешкоћа Јанко и Вуко Кривокапићи покушали су да септембра 1902. продају три четвртине власништва над пиваром тројици познатих привредника, али се због законских ограничења овај покушај није могао спровести у дјело. Већ фебруара 1904. у „Гласу Црногорца“ појавила се информација о намјери ондашњих капиталиста и трговаца да отворе другу пивару у Никшићу.⁷

Вуково настојање да обнови концесије које су истицале у мају 1906. и да власништво над пиваром претвори прво у другу (1906-1907), а затим у акционарско друштво (1908-1909), одвијало се у вријеме кад су Књажевину захватили иселеничка грозница и политичке борбе између „праваша“ (оданих двору и влади) и „клубаша“ (присталица опозиционе Народне странке). Подстакнут политичким мотивима, Вуко Кривокапић није прихватио као удионичаре у својој пивари тадашње привреднике који су били блиски угашеној Народној странци. Револтирани овим потезом човјека блиског црногорском двору, седамнаест никшићких привредника, већином трговаца, одлучило је да 1908. оснују

⁵ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. С, О развоју пиварства у Црној Гори, док. бр. 35.

⁶ В. Шакотић, н.д., 150-151.

⁷ Исто, 151-152.

Индустријско акционарско удружење и подигну модерну пивару. Овим ће варошица Никшић, са свега око 2.600 становника, убрзо добити и другу пивару. Земљиште за нову пивару купљено је поред ријеке Бистрице површине 30.000м². По плану инжењера Јакова Пинта из Пеште подигнута је зграда пиваре (1910), која је коштала 230.000 круна умјесто предвиђених 160.000. С обзиром на то да постојећи капитал није био довољан да се покрију дотадашње финансијске обавезе и обезбједи даљи рад, одлучено је да се убрза посао око уписивања нових акција.⁸

Иако под врло тешким условима, изазваним недостатком финансијских средстава и неразвијеним саобраћајем, оснивачи су били истрајни да остваре своју идеју – подизање нове пиваре. У датим околностима овај подухват је више личио на пркос прожет ризиком него на успјешан пословни подухват. Уписивање акција за нову пивару ишло је доста тешко. Економски јачи били су „праваши“, али они због тадашњих политичких прилика нијесу уписивали акције. Од економски јаким људи пришао је капетан Мујо Сочица. Иако су „клубаши“ бројно приступили уписивању акција, они нијесу могли уписивати довољно акција јер економски нијесу били довољно моћни. Услед тога „Требјеса“ је имала неколико стотина акционара са по једном или двије акције, а свега је било предвиђено 3.000 акција, од којих је уписано око 2.850. Редован је био случај да су радници, који су радили на изградњи пиваре, умјесто исплате своје зараде добили акцију, чиме су постајали акционари. Како су сва финансијска средства добијена од уписа акција, зајмова код банака и других установа била недовољна, оснивачи су, иако нијесу били акционари са већим бројем акција, интабулисали сопствена имања како би дошли до потребних финансијских средстава.⁹

Оснивачи су у свему Пивару радили по техничком плану. Довели су пиварског инжењера, саградили модерне подруме, зграде, канализацију, набавили парни котлао, парну машину, компресор за хлађење подрума и израду леда, казане за кување пива, саградили велики артешки бунар, поставили разне друге пиварске инсталације итд. Посебан проблем представљао је транспорт, јер се све морало преносити колима са коњском запрегом од Котора преко Цетиња за Никшић.¹⁰

Производњу, цијене и пласман пива Пиваре „Требјеса“ пратиле су тешкоће сличне онима са којима се сусретала Пивара „Оногшт“: висок уложени капитал и релативно ниска производња, скупе увозне сирови-

⁸ Пивара „Требјеса“, названа према имену брдашца, пријатног излетишта у Никшићу, испоручиће тржишту прве хектолитре пива у октобру 1911. Исто, 156-162.

⁹ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. С, О развоју пиварства у Црној Гори, док. бр. 35.

¹⁰ Исто.

не и неразвијена путна мрежа. Све ово је утицало да цијена пива буде висока и учини га неприступачном широком кругу потрошача, који су га због тога сматрали „господским пићем“. Осим тога страно пиво било је јефтиније од пива из Никшића.¹¹

У пословању је међу пиварама настала оштра конкуренција, проткана разним специфичностима, с обзиром на мотиве оснивања Пиваре „Требјеса“. У борби за придобијање потрошача политички моменат играо је важну улогу. У оним мјестима Црне Горе гдје су „клубаши“ били у већини трошило се пиво нове Пиваре „Требјеса“, а у оним мјестима гдје су били у већини „праваши“ трошило се пиво старе Пиваре „Оногошт“. Пивара „Требјеса“ набавила је и теретни аутомобил са приколицом, који је уједно био и међу првим теретним аутомобилима у Црној Гори. Као технички модернија, Пивара „Требјеса“ је овладала црногорским тржиштем иако је и даље финансијски слабије стајала од Пиваре „Оногошт“. Током 1914. године „Требјеса“ је извозила пиво у Албанију.¹²

Појава озбиљног конкурента и све тежи пласман пива на тржишту навели су управни одбор Пиваре „Оногошт“ да акционарима предложи доста ризичан, али одлучан корак у пословању – сеобу Пиваре у Подгорицу. Тиме се жељело постићи сљедеће: приближити производ већим потрошачким центрима и смањити транспортне и друге трошкове. Након бурне расправе на ванредној скупштини акционара од 5. децембра 1913. прихваћен је предлог о пресељењу у Подгорицу, а првих мјесеци 1914. припремљен је пројекат нове зграде пиваре у Подгорици.¹³

Ратни вихор Првог свјетског рата прекинуо је даље развојне планове двију никшићких пивара. У Пивари „Оногошт“ догодио се пожар (1914) који ју је тешко оштетио и она се више није обнављала. Аустроугарски окупатор је 1916. затекао „Требјесу“ у погону, али ју је убрзо опустошио претварајући њене објекте у касарну и затвор. Ослобођење 1918. затекло је некадашњу модерну Пивару „Требјеса“, са тешком муком саграђену, у рушевинама. Требало је да прође више година па да се „Требјеса“ обнови. Главни проблем – недостатак финансијских средстава, тешко се рјешавао. Власници акционари нијесу их имали, а потребно је било макар 10 милиона динара за обнову. Досуђена ратна штета је, такође, била недовољна. Ипак 1927. акционари су се дефинитивно одлучили за обнову, користећи досуђену ратну штету, бон за репарацију и зајмове код разних банака. Поручене су и поново набављене све маши-

¹¹ В. Шакоотић, н.д, 167; „Требјеса“. *Индустрија пива, уља и сокова* (монографија), Никшић 1971, 7.

¹² Напомена као у фусноти бр. 9.

¹³ В. Шакоотић, н.д, 168.

не и инсталације из Њемачке, тако да је „Требјеса“, може се рећи, не обновљена, већ по други пут подигнута.¹⁴ Током обнове инвестирано је у разним непокретностима 9.309.228 динара, за поједине дјелове машина издвојено је око 3.000.000 динара, док су за возни парк, посуђе, апарате и остали инвентар уложени знатни износи.¹⁵ Почетком 1931. Пивара је почела да ради, а наредне године извозила је пиво у Албанију (Скадар, Тирана, Драч, Љеш).¹⁶ Исте године (1932) на међународној изложби у Паризу никшићко пиво је добило златну медаљу за квалитет, на којој је угравирано: „На част отаџбини“.¹⁷ Такво признање једној малој и непознатој пивари био је велики оновремени догађај не само за Никшић већ и за Црну Гору.

Праћена одмах након оснивања тешкоћама изазваних балканским ратовима, Првим свјетским ратом и аустроугарском окупацијом, „Требјеса“ ни после обнове и почетка производње 1931. није имала услове за лак рад, јер је свјетска привредна криза обухватила све па и њу. Убрзо су се окомиле и банке, нарочито Народна банка, за своја потраживања и кредите. Због слабе куповне моћи становништва производња и продаја пива била је сведена на најмању мјеру, па је производња појединих година износила тек само незнатни дио од стварног капацитета.¹⁸ Било је у изгледу да ће је повјериоци – банке купити на лицитацији, као и имања чланова управе који су их били заложили за њену обнову, за далеко мањи износ него што је била њена вриједност. Ипак, од 1935. ситуација се почела лагано поправљати па се „Требјеса“ из године у годину раздуживала, тако да ју је окупација 1941. затекла раздужену. У овој години, пошто је распродала још у почетку окупације произведено пиво, „Требјеса“ је обуставила сваки даљи рад.¹⁹

Четворогодишње ратовање²⁰ проузроковало је у Никшићу и срезу многобројне људске жртве и велика материјална разарања. Никшић, са срезом, спада међу највише настрадала подручја Црне Горе у Другом свјетском рату.

¹⁴ Напомена као у фусноти бр. 9.

¹⁵ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. ХCVIII, 26.II 1945, док. бр. 257.

¹⁶ Напомена као у фусноти бр. 9.

¹⁷ ДАЦГ.АОН, ф. Градски народни одбор Никшић (у даљем тексту: ГНО Никшић), кут. LXXXI, 4.I 1954, без. бр. док. (несређена грађа).

¹⁸ Напомена као у фусноти бр. 9. Обновљена пивара располагала је производним капацитетом од 10.000 хектолитара, а 1931. године произвела је 4.506 хектолитара пива, 1934. године – (1.784), 1940. године – (5.146) итд. „Требјеса“ . . . (монографија), 7.

¹⁹ Напомена као у фусноти бр. 9.

²⁰ О борбама које су вођене на територији Никшићког среза и учешћу становника среза у борбама види опширније: Г. М. Килибарда, *Никшић у свјетлости педесетогодишњице СКЈ 1919-1969. године*, Никшић 1969, 73-192; *Nikšić* (монографија), Zagreb 1972, 93-127; *Војна енциклопедија*, том 6, Београд 1973, ⁽²⁾ 88-89.

И оно мало индустријских предузећа у Никшићу која су радила прије рата, у рату су тешко страдала.²¹ Пиланини погони у рату су уништени,²² а Парна пивара „Требјеса“ такође је, у рату, тешко страдала. Пивари „Требјеса“ причињена је укупна штета (на зградама, постројењима, превозним средствима, опреми, алату итд.) од 16.828.868 динара. Од тога италијанска војска причинила је штету од 3.176.748 динара, њемачка војска 13.217.500 динара, национални покрет 260.828 динара, док је команда бивше Југословенске војске реквирирала 171.792 динара.²³ Из документа писаног на њемачком језику види се да су италијански и њемачки окупатор користили фабричке просторе пиваре за станове и смјештај својих војника. И док су Италијани знали и да плате за свој боравак у њима, Њемци нијесу били вољни да то ураде. На примјер, за четири мјесеца (октобар, новембар и децембар 1943. и јануар 1944), платили су свега 200 од уговорених 1280 рајхмарака.²⁴

Са обновом најзначајнијег предратног индустријског предузећа у Никшићу, Пиваром „Требјеса“²⁵, могло се отпочети тек у 1946. години. На име обнове Пиваре „Требјеса“ у 1945. тражено је 2.000.000 динара кредита, а добијено је од Министарства индустрије и рударства - Цетиње, на име привремене позајмице за исплату плата радника и намјештеника, 100.000 динара.²⁶ За остали износ стављан је у изглед кредит код Привредне банке за Црну Гору, која тада још није била основана.²⁷

²¹ У Никшићу су радила свега три индустријска предузећа: пивара, пилана и мала термоцентра. Пилана (позната као „Дворска пилана“ или „Шегарница“) била је први занатско-индустријски погон у Никшићком срезу, подигнута 1882. у Горњем Пољу код Никшића. Касније је пренесена у Гречице (1937), добија назив „Омбла“ и за оно вријеме, може се рећи, да је била модерно опремљена. Осим ње биле су основане, после Првог свјетског рата, и неколике приватне пилане на ријеци Грачаница, у Горњем Пољу и Градачкој пољани, са малим капацитетом и промјеливим пословним успјехом. Пивара и термоцентра биле су, такође, веома малих производних капацитета. З. Ивановић, *Никшић - урбано-географска студија*, Београд 1977, 109; *Никшић* (монографија), 146-147; Б. Радојичић, *Никшићки крај-савремене регионално-географске трансформације*, Никшић 1982, 144-147.

²² З. Ивановић, н.д., 109.

²³ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. ХСVIII, Штете причињене Парној пивари „Требјеса“ у Никшићу од стране окупатора, 30.VIII 1945, док.бр. 151.

²⁴ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. ХСVIII, Dampfbrauerei „Требјеса“ Никшић – Ortskommandantur Никшић, 9.II 1944, док. бр. 12. (Документ са њемачког језика превео Владимир Кљакић).

²⁵ За Пивару „Требјеса“ може се рећи да је у Црној Гори била међу најпознатијим и најзначајнијим индустријским предузећима.

²⁶ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, фасц. ХСVIII, Индустријско акционарско удружење Парна пивара „Требјеса“ Никшић (у даљем тексту: Пивара „Требјеса“ - Никшић) - Министарству индустрије и рударства - Цетиње, фасц. ХСVIII, 17.X 1945, док. бр.134.

²⁷ Исто.

Почетком јула 1945. радило је шест радника на рашчишћавању и чишћењу у Требјеси. Такође, један се радник водио као стално запослени обављајући посао чувара у Пивари.²⁸ До набавке потребног материјала за обнову веома се тешко долазило, а недостајало је дрвне грађе, као и лимарских радника који су били ангажовани на државним радовима. Уз то потребне машине за рад и производњу пива биле су предвиђене да се набаве у Њемачкој и Чехословачкој. Уз финансијске тешкоће, обнова се није могла извршити у 1945. години, већ је обављано само чишћење зграда и машина.²⁹ Обнова је почела 1. марта 1946.³⁰, а производња пива почела је 30. маја исте године.³¹ Реконструкција парног котла са погона на дрво на погон на угаљ почела је почетком октобра 1946.³² Први хектолитри пива, почели су се продавати 13. јула 1946.³³ Радници који су радили на обнови „Требјесе“ донијели су свој алат, пронашли и извукли из подрума сакривене дјелове машина и каише, многе опљачкане или поломљене дјелове замијенили су новим, који су израђени расположивим оскудним алатом.³⁴ У новембру 1946. у Пивари је било запослено 35 радника и сви су били мушкарци. Директор је имао највећу мјесечну плату од 5.000 динара, док је најмања плата износила 1.008 динара.³⁵

Још прије почетка обнове руководство Пиваре настојало је да обезбиједи потребне количине хмеља како би производња пива могла почети чим се обнова заврши. Закључено је да је хмељ најповољније набавити

²⁸ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, Пивара „Требјеса“ Никшић - СНОН, фасц. ХСVIII, 1.XI 1945, док.бр.118.

²⁹ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, фасц. ХСVIII, Пивара „Требјеса“ Никшић - СНОН Одјељење за индустрију и рударство, 14.VIII 1945, док.бр.238; Пивара „Требјеса“ - Никшић - СНОН, 11.VIII 1945, док.бр.239.

³⁰ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, фасц. CIV, Пивара „Требјеса“ Никшић - СНОН Министарству индустрије и рударства Цетиње, 9.VIII 1946, док.бр.500.

³¹ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, фасц. CIII, Пивара „Требјеса“ Никшић - СНОН Министарству индустрије и рударства Цетиње, без.д.д, док.бр.104

³² ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CVII, Пивара „Требјеса“ – Милошу Лаловићу начелнику Трговинског одељења Министарства трговине ФНРЈ Београд, 22.I 1947, док. бр. 306.

³³ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ - Никшић, фасц. ХСIX, Пивара „Требјеса“ Никшић - Министарству трговине и снадбјевања ФНРЈ, 1.VI 1946, док.бр.142.

³⁴ Побједа, бр.18, 5.мај 1946. Иначе, потпуна обнова извршена је крајем децембра 1946. Радни колектив дао је око 3.000 добровољних сати, а два административна чиновника дали су 1.030 добровољних часова. Радови на обнови предузећа извршени су у вриједности од 9.200.000 динара. ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CXI, Извјештај о обнови Парне пиваре „Требјеса“ Никшић која је за вријеме рата била порушена и оштећена, б.д.д, док.бр.247.

³⁵ ДАЦГАОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CII, Списак наплаћеног службеничког пореза за новембар 1946. од плата намјештеника и радника упослених код Пиваре „Требјеса“, 12.XII 1946, док.бр.182. Званични статистички извјештаји о броју запослених у Црној Гори почињу тек од 1947.године.

у Војводини (Бачка), како у погледу његовог квалитета, тако и у погледу његове цијене. Понуда хмелјарске задруге из Желеца (Словенија) оцијењена је као знатно неповољнија. На одлуку да се хмелј набави из Бачке утицале су и предратне пословне везе Пиваре и произвођача хмелја.³⁶

Након рата црногорско друштво се суочило са великом материјалном оскудицом, али и са недостатком стручних кадрова свих профила. Тај проблем је био изражен у свим дјелатностима у Црној Гори, па није заобишао ни Пивару „Требјеса”. У јулу 1946. „Требјеса“ је имала четири њемачка ратна заробљеника који су били запослени као стручни радници и технички руководиоци (два пиварска инжењера, један монтер-машиниста и један помоћник браумајстора). У новембру исте године било је шест њемачких ратних заробљеника (два инжењера, један помоћник пивара и један механичар) запослених у Пивари, у којој је радило укупно 35 радника. То су били једини стручни радници предузећа, док су остала радна мјеста била овако организована: директор, три чиновника, курир, три шофера, један шоферски помоћник, један возар, два чувара и седамнаест радника (без објашњења о квалификацији и врсти посла који обављају). Сам директор (Васо Ђурић) био је без школске спреме, дугогодишњи намјештеник, банкарски чиновник, ликвидатор, благајник, књиговођа, а од 1930. био је директор и књиговођа у Пивари.³⁷

Радам ових ратних заробљеника руководство Пиваре било је веома задовољно и када су постали слободни грађани понуђено им је да наставе са радом у Пивари.³⁸

Пуни производни капацитет Пиваре износио је 20.000 хектолитара пива годишње, мада он у прве двије године рада није могао бити остварен.³⁹ Ипак, прве произведене количине пива (свијетло и црно пиво у бурадима и боцама) испоручене су тржишту у Никшићу, Титовграду, Будви, Котору, Херцег Новом, Беранама, Шавнику, Колашину и

³⁶ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. ХCVIII, Пивара „Требјеса“—СНО Никшић, 11.VIII 1945, док.бр. 239.

³⁷ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. СII, 27. VII 1946, док.бр. 166; 12. XII 1946, док.бр. 182; фасц. СIII, 5.III 1946, док.бр.473.

³⁸ Рјешењем Министарства унутрашњих послова ФНРЈ бр. 5221 од 23.VII 1947. ослобођен је заробљеништва ратни заробљеник Георг Кестлер, пиварски инжењер и њемачки држављанин, који је тиме постао слободан грађанин. Он је са Пиваром склопио уговор о служби на три године и почео је са радом 1.VIII 1947. Такође је затражио да се његовој супрузи Мини одобри пресељење из Баварске у Никшић. И други ослобођени ратни заробљеник Ерих Мартенс, механичар и монтер, такође њемачки држављанин, склопио је са Пиваром уговор о раду на три године. ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CVII, 23.VII 1947, док.бр 250; 13.XI 1947, док.бр 429. Из прегледане документације не може се утврдити судбина осталих њемачких ратних заробљеника.

³⁹ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. СIII, 2.VI 1946, док.бр. 92.

Ријечи у периоду од 12. јула до 21. новембра 1946.⁴⁰ Посебан проблем за Пивару представљао је транспорт (недостатак одговарајућих превозник средстава, лоши путеви и неразвијена саобраћајна мрежа). На дан 29. јула 1946. Пивара је располагала са три камиона (један од три тоне носивости био је у употреби од 1. априла 1946. и два камиона од двије и по тоне носивости који су били у употреби од 2. јула 1946.). Њима су се, осим транспорта пива на релацији Никшић-Подгорица-Цетиње, превозила и дрва из Пиве.⁴¹ У октобру 1946. Пивара је у свом возном парку посједовала четири камиона (два од три тоне носивости и два од двије и по тоне носивости).⁴² Услјед недостатка камиона за превоз пива, у 1947. планирано је да се у самом граду пиво транспортује колима са коњском запрегом, због чега је јануара 1947. поднесен захтјев за регистрацију истих.⁴³

Преглед остварене производње пива Пиваре „Требјеса“ у периоду 1946-1953. године био је сљедећи:⁴⁴

Мјесец	ГОДИНА							
	1946.	1947.	1948.	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.
Јануар	-	-	-	-	1.062	44	209	-
Фебруар	-	-	-	-	406	17	489	4
Март	-	-	1.840	1.840	2.790	1.191	560	160
Април	.	1.168	3.377	3.377	2.996	2.992	690	1.303
Мај	-	2.216	3.890	3.890	3.203	3.988	1.840	1.090
Јун	.	2.245	3.781	3.781	3.063	4.538	2.192	1.669
Јул	827	2.565	3.825	3.825	3.245	1.921	3.401	3.033
Август	1.251	2.239	3.760	3.760	2.833	2.802	4.102	3.478
Септембар	1.106	1.516	1.756	1.756	2.412	2.524	1.598	1.389
Октобар	51	95	1.136	1.136	2.157	1.133	136	635
Новембар	27	33	13	13	1.236	447	-	557
Децембар		58	20	20	615	445	-	482
Укупна производња у хектолитрима	3.262	12.135	22.398	25.540	26.018	22.042	15.216	13.800

⁴⁰ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CIV, 21. XI 1946, док.бр. 8.

⁴¹ ДАЦГ.АОН, Ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CII, Пивара „Требјеса“ – Пореском одељењу СНО Никшић, 29. VII 1947, док.бр. 209.

⁴² ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CIV, Пивара „Требјеса“ – Министарству индустрије и рударства НРЦГ Цетиње, 30. XII 1946, док.бр. 19.

⁴³ ДАЦГ.АОН, ф. Пивара „Требјеса“ Никшић, фасц. CVI, Пивара „Требјеса“ – Одсеку унутрашњих послова ГНО Никшић, 28. I 1947, док.бр. 239.

⁴⁴ ДАЦГ.АОН, ф. Градски народни одбор Никшић, к. LXXXI, Пивара „Требјеса“, 4. I 1954, без.б.д. За период 1946-1953. постоје прецизни подаци о оствареној производњи пива.

Од почетка производња пива билежила је раст и 1950. забиљежена је највећа производња да би наредне три године производња била смањена и 1953. била је скоро преполовљена у односу на 1950. годину.

Ако се упореди продаја по потрошним центрима у 1950. и 1953. години види се да је потрошња у 1953. била мања иако се тржиште проширило.⁴⁵

	1950.година	1953.година
Никшић	7.000	2.331 хектолитара
Титоград	9.000	2.526 хектолитара
Цетиње	4.000	1.050 хектолитара
Дубровник	-	1.182 хектолитара
Рисан и Херцег Нови	5.000	2.079 хектолитара
Мостар	-	332 хектолитара
Гацко	-	16 хектолитара
Острожац	-	35 хектолитара
Остала мјеста у НР Црној Гори	1.018	Нема прецизних података, али су продате веома мале количине.

Иако је у последње двије године (1952. и 1953), због повећања инвестиционе изградње нарочито у Никшићу, Титограду и Бару, дошло до знатног повећања платних фондова и прилива новца на тржиште, ипак је потрошња и продаја пива видљиво смањена и у Никшићу и у Титограду, као и у осталим мјестима.

У периоду 1946 - 1951. цијена пива била је јединствена а у периоду од 1950. до 1951. овако се кретала:⁴⁶

- У првом полугођу 1951. продајна цијена једног литра износила је 25 динара код оптерећења са порезом са 13,96 динара и са тржном добити од 5,26 по литру и са планском добити од 0,22 динара. Цијена коштања је тада износила 5,54 динара;
- У другом полугођу 1951. цијена коштања била је 5,54 динара, а продајна је износила 35,80 динара код оптерећења са порезом 13,96 динара и са тржном добити од 17,90 динара и губитком 1,61 динар;
- У 1952. цијена коштања износила је по једном литру 23,70 динара уз оптерећење од 8 динара пореза на промет. Пробијена је цијена коштања (од планиране) 6,08 динара по литру или укупно је остварен губитак од 8.070.000 динара. Просјечно постигнута продајна цијена

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто.

била је 33,12 динара по литру. Ова година је завршена са губитком од око 12.000.000 динара а план је извршен са 55%;

- У 1953. остварена цијена коштања износила је 21,78 динара (пробијена је са 0,50 динара) или на укупан обим 606.000 динара, а продајна је износила 53 динара уз акумулативно оптерећење од 31,22 динара по 1 литру. Пробијање ЦК (цијене коштања) у овој години било је још веће с обзиром на то да нијесу урачуната три мјесеца. Скок продајне цијене пива проузрокован је порастом производних трошкова и због пораста акумулативног оптерећења.

У 1950. остварена је највећа продаја из више разлога: нижа цијена коштања у односу на 1953, двије сушне године су условиле да је потрошач више куповао основне животне намирнице и поред знатног повећања платног фонда и цијена пива у односу на друга алкохолна пића била је знатно нижа. Упоредне цијене пива и других алкохолних пића за 1951. и 1953. биле су:⁴⁷

	1951.	1953.
Вино бијело	-	150 динара
Вино црно	150	140 динара
Ракија љута	460	480 динара
Ракија мека	-	336 динара
Пиво у флашама	88	160 динара
Пиво у чашама	40	70 динара

Потрошња појединих пића у 1953.години (у литрима) била је:⁴⁸

1. Вино бијело	8.903
2. Вино црно	37.293
3. Ракија љута	21.596
4. Ракија мека	35.462
5. Пиво у флашама	55.080
6. Пиво у чашама	135.450

Осим наведених било је још разлога који су утицали на смањење производње и продаје пива послје 1950.године.⁴⁹ У 1952.години и 1953.години тржиште за продају пива проширило се на: Дубровник, Мо-

⁴⁷ Подаци су дати од ондашњих угоститељских предузећа, пошто Пивара „Требјеса“ није имала таквих података. Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

стар, Требиње, Билећу, Столац, Гацко, Јабланицу, Метковиће и друга мјеста, али је због опадања куповне моћи становништва и сталног пораста продајне цијене пива опала његова продаја. Број стоваришта Пиваре у другим мјестима био је недовољан. Комерцијална служба у предузећу није била добро организована: 1950, 1951, и 1952. у комерцијалној служби радио је само један човјек (Душан Вукићевић), док је у 1953. то мјесто било упражњено. Продаја пива до 1952. одвијала се претежно дистрибутивним путем па се није осјећала потреба за многобројном комерцијалном службом, али увођењем новог привредног система увидјела се потреба за бољом организацијом комерцијалне службе. Ипак, ни у 1952. ни у 1953. није се ништа урадило по том питању. У времену дистрибутивног система пиво се отпремало претежно жељезницом, у бурадима, па се није толико осјећао недостатак камиона, флаша и амбалаже. Али, 1952. порастао је жељезнички тарифни систем који је утицао на повећање цијене коштања пива. Прије рата вино је било скупље од пива просјечно за 30 - 50%, а од 1951. пиво је углавном било скупље: у Дубровнику литар пива коштао је 120 динара (у флашама 160), у Титограду 100 динара у флашама (око 90 динара у бурадима), у Никшићу 90 динара и у флашама и у бурадима. Види се да су трошкови транспорта итекако оптерећивали цијену пива.

Интересантне су тврдње, истина појединачне, да потрошач у том периоду није навикао да пије пиво у зимским мјесецима, што није сасвим тачно. Ипак, највише је продаје остваривано у лјетњим мјесецима.

Према ондашњим свједочењима потрошача предратно пиво било је бољег квалитета у односу на послератно, што је било тачно. Многи разлози су утицали на то:

1. Предратни јечам, хмељ и слад били су бољег квалитета (увозио се из Чехословачке и Мађарске);
2. У свим већим потрошачким мјестима прије рата постојали су подруми са ледом за складиштење, док тога није било у послератном периоду, већ се пиво складиштило углавном у двориштима и топлим просторијама;
3. Прије рата апарати за точење по локалима били су са калајним цијевима и „точење се вршило са комплимираном угљеном кисјелином које је и давало укус пиву.“ Осим тога Пивара је давала потрошачима бесплатно лед. Послије рата свега овога није било;
4. Након рата пиво се у подрумским просторијама држало на температури од +13°C (у односу на вријеме прије рата од +2°C). Нови компресори за хлађење набављени су још 1948, али ни до почетка 1954. нијесу били монтирани због недостатка електричне енергије за погон, као и због недостатка кредита и немања просторија у којима би били смјештени;

5. На квалитет пива утицао је и лош квалитет буради у којима је пиво чувано;
6. Прије рата пиво се слало на анализу у Загреб, Београд и Минхен. Пошто ни послје рата није било лабораторије за анализу, пиво је свега два пута годишње слато на анализу у Цетиње, Загреб и Београд;
7. Прије рата био је много бољи стручни кадар у Пивари, док је почетком 1954. године у њој био само један стручњак (Јоле Абрамовић);
8. Предратна реклама никшићког пива била је много боља (етикете на флашама, пепеларе, подметачи, емајлиране табле, келнерски блокови, календари - све са знаком Пиваре), слати су на поклон сандуци пива, а свега тога послје рата није било, иако се Сарајевска пивара појавила као конкурент у Боки и Дубровнику;
9. Предратни возни парк се састојао од два велика камиона носивости по 10 тона, два по 4 тоне, једног од 2,5 тоне и путничка кола, а почетком 1954. Пивара је имала само један израбљени камион од 2,5 тоне;
10. Почетком 1954. у Пивари је био видан велики недостатак флаша и сандука.

Од ослобођења до почетка 1954. у Пивару „Гребјеса“ уложено је преко 180.000.000 динара.⁵⁰ Изграђена је сладара са капацитетом од 3.200 кг дневно, флашара капацитета од 32.000 комада флаша пуњена је за 8 часова (без машине за лијење етикета и без транспорта за транспортовање сандука). Изграђена је нова котларница са новим парним котлом, коме је недостајао пречистач воде (поручен за мај 1954) па због тога није радио, затим нова машинска сала у којој је монтирана једна половна парна машина од 120 кс а у монтажи је била друга парна машина од 600 кс која ће служити као ТЕ за потребе Пиваре „Гребјеса“. Мала парна машина је била без генератора, за чију набавку није било новца. Од грађевинских радова још је било извршено: нови димњак, нови лежни и вариони подрум са капацитетом од 35.000 хектолитара лежног простора (плус стари простор од 6.000 хектолитара), двије велике шупе за угаљ, гаража и магацин, бункер за гориво, колска вага од 15 тона, трафостаница од 250 kw, четири мање зграде за бившу економију и још неки други мањи радови.⁵¹

Међутим, са свом том новоградњом капацитет производње није се повећао ни за један литар и остао је на предратном нивоу од 12.000 хектолитара. Пивара је имала капацитета да произведе и 40.000 хекто-

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Од грађевинских радова недостајала је још ограда око фабрике и управних зграда за Пивару. Исто.

литара пива, али га није могла складиштити и хладити по прописима. Истина, 1950. произведено је 26.018 хектолитара, али је и потражња била велика. Уз то пиво се није држало у подрумима по прописима, три мјесеца већ свега петнаест дана а није било ни хлађено по прописима. То се и одразило на квалитет пива, па су притужбе на његов квалитет биле бројне.⁵² Пивари „Требјеса“ је за 1952. и 1953. постављен план производње од 24.000 хектолитара пива од стране СНО и Владе НРЦГ иако је цио колектив јасно упозорио да се толико неће произвести и да се не може продати више од 16.000 хектолитара. Констатовано је да у Пивари постоје јаки фамилијарни односи, појава радне недисциплине, да има и помало крађе, непажње према имовини предузећа и других организационих недостатака, али је, такође, био скоро сталан и прековремени рад због природе самог посла. У погону за производњу и продају пива уочене су разне неправилности у раду. Пошто Пивара није имала организовани комерцијални сектор, није имала ни статистичке податке битне за производњу и продају пива: колико и гдје се трошило пива годишње а колико других алкохолних пића, однос цијене пива и других алкохолних пића, праћење цијена пива у угоститељским објектима по појединим центрима, кретање и број странаца на приморју, какви су потрошни фондови на појединим тржиштима, број потрошача, праћење рада конкурентских пивара и сл.

Због пробијања платног промета у 1952. Пивари је надокнађен износ из средстава средског буџета.

За све наведене проблеме донесени су почетком 1954. закључци на основу којих је требало да Пивара „Требјеса“ коначно стане на своје ноге и почне нормално да послује.⁵³

И у 1954. предвиђена и одређена производња пива у „Требјеси“ требало је да износи 24.000 хектолитара. Закључно са 1. јулом продајно је 8.140 хектолитара. И у првом полугођу 1954. Пивару су пратили уобичајени проблеми из претходних година: помањкање возног парка, уређаји за хлађење нијесу били пуштени у погон, поједини погони су неприпремљени дочекали сезону и томе слично.⁵⁴

Уопште узев, у периоду 1946-1956. године Пивара је углавном билежила мању производњу од предвиђене, па је предузеће чак долазило до границе рентабилитета. Успон Пиваре „Требјеса“ почео је шездесе-

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

⁵⁴ ДАЦГ.АОН, ф. Градски народни одбор Никшић, кут. LXXXI, XI редовна сједница Градског вијећа НО града Никшић, 6.VII 1954, Извјештај савјета за привреду о садашњем стању Пиваре „Требјеса“ и о изгледима извршења плана Пиваре до краја године, без б.д.

тих година када су извршена бројна побољшања (повећање капацитета, побољшање квалификационе структуре запослених, техничко побољшање производних погона и др.).⁵⁵

Nenad PEROŠEVIĆ

*A DEVELOPMENT OF THE BREWERY INDUSTRY IN NIKSIC
(1896-1956.)*

SUMMARY:

The foundation of the brewery “Onogost” (1896.) and the first savings bank of Niksic represent the earliest beginning of the industrial and banking capital and, at the same time, a turning point of further development of economy and social relations in Niksic. A brewery called “Trebjesa” was built in Niksic in 1911. These were the only breweries in Montenegro.

Both of the breweries were working with varying success and their development was interrupted during the First World War when both of them sustained damage. The brewery “Onogost” didn’t continue working, and “Trebjesa” wasn’t restored until 1931. The brewery “Trebjesa” won a gold medal for quality in Paris (1932.) The development of the brewery continued till 1941. when it managed to stabilize, but it was severely damaged during the Second World War when its production was suspended. This brewery was renewed by the end of 1946, and the first hectoliters of beer were delivered to the market.

From 1946. to 1956. the annual production of beer was below the targets and its results were inconstant. The production was sometimes at the lower limit of the profitability.

“Trebjesa” was on the rise during 1960’s when it was being worked a lot on its development and on the pattern of skills of the workers, and this provided a basis for its successful work and development.

⁵⁵ *Никшић* (монографија), 145.